

HAYATIN KALİTESİ (QUALITY OF LIFE) KAVRAMININ FELSEFİK TEMELLERİ; ARİSTO, BENTHAM ve NORDENFELT

QUALITY OF LIFE AND IT'S PHILOSOPHICAL BASIS: ARISTO,
BENTHAM AND NORDENFELT

Doç. Dr. Abdulkadir IŞIK, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Maliye Bölümü, aisik@pau.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Metin MERİÇ, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler
Fakültesi, Maliye Bölümü, metin.meric@deu.edu.tr

ÖZET

Hayatın kalitesi kavramı günümüzde her alanda yaygın bir şekilde kullanılan bir kavramdır. Sağlık bilimlerinden, işletme bilimi ve bunların alt disiplinlerine kadar geniş bir alanda bu konuyla ilgili yapılan çalışmaları bulmak mümkündür. İnsan hayatına kalite getiren unsurları objektif ve sübjektif olarak ikiye ayrılmaktadır. Objektif kriterler arasında kişinin sağlık statüsü, ekonomik durumu, barınma koşulları, ikamet yeri ve aile durumu gibi kriterler yer almaktadır. Kişinin sübjektif kriterlerine bakıldığında ise kişinin değişimi ve dışsal koşulların da varlığı görülebilir, aynı zamanda kişinin hisleri, duyguları ve hayata bakışı da sübjektif sağlık kavramı içinde yer almaktadır. Objektif kalite belirtilen ölçülerden elde edilebilir, ancak sübjektif anlamda kalitenin belirlenmesi için kişinin kendi beyanı gerekir. Bunun için uygulamada birçok yöntem vardır. NHP, QALY ve Swedish Instrument gibi.

Bu çalışmada üzerinde durulacak konu, günümüzde oldukça popüler olan hayatın kalitesi konusuna Aristo, Bentham ve Nordenfelt'in yaptığı felsefik katkıların literatürden yararlanarak irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Hayatın Kalitesi, Memnuniyet, Sağlık ve Mutluluğun Klasik İki Teorisi

ABSTRACT

Quality of life is a popular modern subject. Nowadays the term "quality of life" is

being used frequently in daily life We can observe the term in newspapers and TV commercials. It is often used as an argument for purchasing a certain product. The commercial claims that the product will raise ones quality of life is te main basis of the idea which is supposed to be strongest motive to purchase the product.

Quality of life as a concept is now also common in many serious discourses. Such as social care and medical care. Today, quality of life is then quite often described as the goal of the professional activities. In this study we evaluate philosophical foundations the quality of life and justification of their approach in the current literature.

Keywords: Quality of Life, Happiness, Pleasure, Eudaimonia, Two Classic Theories of Happiness and Health.

1. GİRİŞ

Hayatın kalitesi kavram ve konu olarak yeni bir alan olduğu gibi sıkça tartışılan ve uygulama bakımından nerelere uygulanıp uygulanmayacağı hususunda güncelliğini koruyan bir kavramdır. Bu kavram aynı zamanda ekonomiden, sosyal yaşama, kültürden, eğitim ve sağlık hizmetlerine, sosyal faaliyetlerden, siyasal katılıma kadar geniş bir yelpaze içerisinde uygulama alanı bulan bu konu incelemeye açıktır.

Hayatın kalitesi aslında her alanda kullanılmaya açıkken, temellerinin ne olduğu, uygulamasının ilk olarak nasıl ele alındığı konusunda özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha çok bilgi ve araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Hayatın kalitesi kavramı kişiye göre değiştiği yani subjektif olduğu için, bunun temelinde yer alan faktörlerin ele alınması gerekir. Literatürde hayatın kalitesi, refah, tatmin, iyilik, güvenlik harmoni ve sübjektif sağlık kavramları ile de ifade edilebilmektedir. Bu noktada aslında objektif ve sübjektif unsurlar birlikte kişinin mutluluğunu belirler. Bizim üzerinde duracağımız ise sübjektif unsurlardır. Bunu ölçmenin en önemli ve tek yolu belki de hayatın kalitesini ölçmek için sorulan sorulardan oluşmaktadır. Hayatın kalitesin ölçmenin ilk yolu da kişinin mutlu olup olmadığının belirlenmesi ile mümkün olabilir. İşte bu bağlamda Aristo, Bentham ve Nordenfeltin hayatın kalitesi ile ilgili düşünceleri sırasıyla ele alınmaktadır.

2. ARISTO'NUN "EUDAIMONIA"SI (THE THEORY OF EUDAIMONIA)

Hayattaki en son amaç Aristo tarafından Eudaimonia diye adlandırılmaktadır. Bunun anlamı iyi bir ruh ve enerjiyle kutsanmak ve bu şekilde yaşamaya başlamaktır (Aristotle, 1982, s.47). Bunun bir diğer anlamı Tanrı tarafından kutsanmış kişi olmak demektir. Bu basit anlatım bize Aristo'nun eudaimonia' sının anlamının Tanrı ile insanlar arasında aracılık rolü üstlenen(bu resmi bir

peygamberlik değildir, gayri resmi bir şekilde) ve genellikle iyi şartlarda ve hayatın en iyisini yaşayanlar kastedilmektedir. Bu tür bir yorum yapılması Aristo'nun Eudaimonia'sı hakkında yanlış bir izlenim uyandırabilir,

Eudaimonia kavramının batı dillerine tam bir çevirisi mümkün değildir. Bununla birlikte geleneksel olarak İngilizce'ye mutluluk kavramı olarak çevrilmiştir. Ancak Aristo'nun bu kavramla ifade ettiği anlamın, bizim bugünkü anlamda anladığımız mutluluk kavramından oldukça farklı olduğunu söylemeliyiz.

Eudaimonia ile mutluluk kavramı arasındaki en önemli bir fark, Eudaimonia'nın bir aktiviteyi ve bir hareketi ifade etmesidir, mutluluk kavramında ise statik-sabit bir durum ifade edilmektedir. Aristo'ya göre mutluluk kavramı bir kişinin sahip olduğu diğer varlıklar(menkul veya gayri menkul değerler) gibi değildir ve bir deneyim sonucu kazanılmaz. Bunu yerine mutluluğun aktif yaşamın belirli bir düzey ve tipini içerdiği ileri sürülmektedir.

Diğer yandan Eudaimonia ile mutluluk kavramı arasında önemli bir benzerliğin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Burada her iki kavramında Utilitarianlerin günümüzde üzerinde durduğu gibi mutluluğun bir parçası olduğu ortak bir nokta olarak ifade edilebilir. Aslında her iki kavram da eşit bir şekilde etik kavramının merkezinde yer almaktadır. Eudaimonia ve mutluluk kavramları her ikisi de tek bir kişiye ve diğerlerine uygulanabilir ve her ikisi de insan faaliyetlerinin amacıdır. Buradan Eudaimonia'nın bir aktiviteyi içerdiği görülebilir.

Aristo'nun hayatın amacı olarak dikkate aldığı anlamı içeren faaliyetlerin neler olduğunu sorusunu yanıtlayabilmek için Aristo'nun teorik felsefesinin diğer bölümlerini incelemek gerekmektedir. Aristo'nun inanışına göre, mutluluk teorisinin temeli ya da odak noktası metafizik temellere dayandırılmaktadır. Ancak günümüzün bazı yorumcuları bunu kabul etmemektedir. Aristo'nun fikirlerinin yorumlanmasındaki temel güçlük, Aristo'nun ısrarla üzerinde durduğu farklı iki etiksel çalışmadan kaynaklanmaktadır, bunlar, *Nicomachean Ethics* ve *Eudemian Ethics*'dir.

Aristo'nun felsefesinin teorisine bakıldığında, dünyadaki bütün varlıkların bir fonksiyonunun olduğu ileri sürülür. Bu konunun basit ve anlaşılır olması açısından aşağıdaki örnekler verilebilir. Sözelimi, bir bıçağın fonksiyonu birtakım nesnelere kesmede kullanılması ve bir dikiş makinesinin fonksiyonu kıyafetleri dikmede kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Ancak Aristo'nun fikirleri oldukça geneldir. Bu da şöyle ifade edilir, bütün varlıkların bazı fonksiyonları vardır, yaşarlar ve ölürler. Modern terminoloji açısından bakıldığında ekolojik dengenin sağlanması açısından bitkiler ve hayvanların da bir fonksiyonun olduğu görülür. Bitkilerin fotosentez olayı ve bunun sonucunda oksijen üretmeleri hayvanların yaşayabilmesi için uygun koşulların oluşmasını sağlamaktadır. Küçük hayvanlar ve böcekler kuşlar için yiyecek oluştururlar. Kuşlar da kendilerini izleyenlere ve diğerleri de başkalarına olacak şekilde bu süreç devam eder. Bu şekilde bitkiler ve hayvanlar birbirleri için koşullar hazırlamış olmaktadır (Aristotle 1982,s.48).

Aristo'ya göre her objenin bir fonksiyonu vardır ve bu fonksiyon bu objenin en belirgin ve ayırt edici olmanın yanında, aynı zamanda en önemli özelliğidir. Hızarın en önemli özelliği olan odun kesmek, kalemin en önemli özelliği olan yazı yazmada kullanılması (Aristo 1978, ss.10-6).

Fonksiyonların ayırt edici özellikleri birbirinden çok farklı olabilir. Bir ağacın fonksiyonu ile bir kayanın fonksiyonu birbirinden farklıdır. Bir lale ve orkide ya da şempanze ile yırtıcı kuşun veya insanoğlunun fonksiyonları da birbirinden farklıdır,

Aristo'nun düşüncelerinin arkasındaki en önemli dayanaklardan biri de her objenin amacının iyi bir yaşam olduğu ve bunu fonksiyonlarını kullanarak yapmaya çalıştığı düşüncesidir. Bu nedenle insanoğlunun fonksiyonlarını aktif tutması pasif tutmasına göre hayatını daha mutlu kılmaktadır. Bundan dolayı Aristo'nun vurguladığı *Eudaimonia* hayattaki en iyi şeydir ve pasif veya statik bir durumu ifade etmediği gibi fonksiyonların işlemesi açısından aktiviteyi teşvik etmektedir. İnsanoğlunun varlık nedeni ve amacı sahip olduğu fonksiyonları en iyi şekilde kullanmaya yönelmelidir. İyi ve mutlu bir hayatın elde edilebilmesi fonksiyonların etkin kullanılmasına bağlıdır. Bu bakış açısıyla bakmanın doğal sonucu olarak söz konusu fonksiyonlarla ilgili uygulamaların iyi yapılması durumunda bireyin mutluluğu gerçekleşecektir. Şöyle ki insanlık *Eudaimonia*'ya sahiptir ve bu Aristo'ya göre mutluluktur ve bunun elde dileyebilmesi ister erkek ister dişi olsun kişinin fonksiyonlarını en iyi yolda spesifik olarak kullanabilmesine bağlıdır.

Ancak, insanlığa ait fonksiyonlar nelerdir ve hangi fonksiyonlar göz önüne alınacaktır. Burada çelişkili bir konu ortaya çıkmakta ve bunun için belirli şeyleri daha açık ortaya koymak gerekmektedir. Bu ve benzer fonksiyonlar insan varlığının özünü teşkil etmekte ve bu yönüyle diğer canlılardan farklılık arz etmektedir. Yoksa insanoğlunu diğer canlılardan ayrı bir şekilde ele almak zorlaşır. Ancak, insanoğlunun sahip olduğu bazı fonksiyonların diğer canlılarda da olduğu gözlemlenebilir, nefes alma, hareket etme ve seksüel faaliyetler buna örnek olarak verilebilir.

3. ARİSTO'NUN EUDAIMONIA TEORİSİNİN SONUÇLARI VE NORDENFELT

Aristo'nun *Eudaimonia* teorisi bazı yönleriyle modern düşünüş tarzına yabancı kalmaktadır. Aristo'nun metafizik ile ilgili görüşleri genellikle taraftar bulmamaktadır, Nordenfelt ve Veenhoven bunlardan bazılarıdır. Aynı şekilde Aristo'nun dünyanın teolojik yapısı ilgili düşünceleri de yine kendine pek taraftar bulmamaktadır. Nordenfelt'e göre bütün objelerin sahip oldukları fonksiyonlar bu objelerin özünü tam yansıtmayabilir. Bunun yanında en azından kavramsal olarak moral ve mutluluk kavramları arasındaki ayrımın da vurgulanması gerekmektedir. Nordenfelt'in mutluluk kavramıyla vurguladığı 19.yy' da utilitarianlerin belirttiği mutluluk kavramının bir uzantısı şeklinde ele alınabilir. Utilitarianler de mutluluk Bentham'ın görüşleri içinde ayrıntılı bir şekilde değinileceği gibi mental bir durumu ifade etmekte ve bu bir moral yaşamın

sonucuna ihtiyaç gerektirmemekte ve aramızda bulunan iyi ve kötü(şerli) kimselere uygulanabilmektedir.

Yukarıda ifade edilenlerle birlikte Aristo tarafından ortaya konulan gözlemlerin bazılarının modern anlamda tartışılan hayatın kalitesi kavramıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemlilerinden biri, eudaimonia koşulları ile eudaimonia'nın kendisi arasındaki farktır. Modern düşünüş tarzına göre de paralel bir ayrımın yapılması gerekmektedir, Nordenfelt' e göre. Bu konuda Nordenfelt'in mutluluk ve mutluluk koşulları ile hayatın kalitesi ve hayatın kalitesi için gerekli koşullar arasında ayrım yapması örnek olarak verilebilir. Aristo aynı zamanda eudaimonia için dışsal ve içsel koşullara arasında bir ayrımın yapılması gerektiğini de ileri sürmüştür. İnsanoğlunun mutluluğu içsel durum ve sağlık faktörlerinin ikisi bir yanda, dışsal çevre ve etkenler ile kültürel faktörler ise diğer yanda olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır.

Aristo'nun hayatın kalitesi kavramına yaptığı doğrudan bir diğer katkı hayatta yapılan faaliyetlerin insan refahı ile ilgili olan yönünün ele alınmasıdır. Günümüzde mutluluk kavramı içinde sadece belirli bir faaliyet türü kuşkusuz kastedilmez. Birçok faaliyetin rolü ve aktif bir hayatın getirdikleri genel olarak mutlulukla ilgili koşulları oluşturmaktadır. Mutluluk ile ilgili sadece sağlıklı ve güçlü olmanın mutlu olunması için yeterli olmadığı da belirtildiğinde faaliyetlerin ya da aktif bir yaşamın önemi daha da belirgin olur. Barışçı bir toplumda yaşamak, iyi bir işe sahip olmak ve ekonomik koşulların çok iyi olması da mutluluk için tek başına yeterli olmaz. Bundan dolayı mutluluk için sağlıklı, güçlü olma gibi faktörlerin yanında, iş ve iş koşulları ile ekonomik durumun da göz önüne alınması gerekir. Dolayısıyla mutluluğu statik bir durum olarak ele almak modern düşünüş tarzında ele alınan mutluluk kavramını ifade etmekte yetersiz kalabilir.

Aristo'da ki mutluluk felsefesi Nordenfelt'de olduğu gibi geçici zevkler veya mutluluklar üzerine değil yaşam boyu süren bir mutluluk üzerine kurulmaktadır.

4.UTİLİTARYENLER VE JEREMY BENTHAM

Bireylerin yaptığı aktivite orijinli Aristo'nun mutluluk teorisi günümüzün refah filozoflarını çok fazla etkilememiştir. Aristo'dan etkilenen filozoflar ele alındığında Anglo-Saxon ve İskandinav ülkeleri akla gelmektedir.

Utilitaryen düşüncenin babası sayılan Jeremy Bentham (1748-1832) yapmış olduğu *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation (1789)* adlı çalışmasına bakıldığında mutluluk ve dolayısıyla hayatın kalitesi konusuna yaptığı katkılar belirlenebilir.

Bentham'a göre hayatımız iki prensip veya unsur tarafından idare edilmektedir. Bunlardan birincisi, memnuniyet prensibi, diğeri ise acı prensibidir. İnsanların doğal olarak bütün eğilimi memnuniyeti elde etme ve acılardan sakınmaya yönelmektir. Bentham'a göre bireyin gündelik hayatında yapmış olduğu bütün

faaliyetlerin amacı memnuniyet oranını yükselterek kişinin acı duyacağı olaylardan sakınmasını ifade etmektedir. Ancak bununla birlikte Bentham'a göre bütün faaliyetlerin arkasında bu motivasyonların aranması yanlış değerlendirmelere neden olabilir. Ancak Bentham'ın niyeti bütün faaliyetler eninde sonunda bir memnuniyet elde etme isteği veya acıdan sakınma isteğine dayanmaktadır. Bentham'ın bu görüşleri aslında *Psikolojik Hedonizm 'in* aşırı uçlarını temsil eden görüşlerle benzerlik taşımaktadır.

Bentham ve diğer utilitarianler moral değerlerin temelleri ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bentham ise bu konuyu daha fazla ele almış ve yaklaşım tarzı matematikteki aksiyonların benzeridir. Yani başka şeyleri tanımlamakta kullanılmasına rağmen kendi kendini tanımlayamamaktadır (Bentham'ın öğrencileri arasında yer alan John Stuart Mill bu şekilde utilitarian prensipleri tanıtmaya çalışmış ancak, çoğu yorumcu onun bu teşebbüsünde başarısız olduğunu belirtmektedir).

Bu açıklamalardan sonra utilitarian etik prensibine bakmakta yarar vardır. Buna göre belirtilen memnuniyetle ne amaçlanmaktadır ve ne tür bir memnuniyettir, Bentham bunu kendi prensibi, yani, *principle of utility* olarak ifade etmektedir (Bentham 1982, ss11-2).

Bentham'ın *principle of utility*'sine göre bir kişinin ya da grubun mutluluğunun ya da memnuniyetinin yükselmesi, belirli faaliyetlere bağlı olmaktadır. Bu faaliyetlerin benzerlerinin yapılması aynı sonuçları doğurmayabilir. Bu durumda kişi veya grupların yöneldiği bu faaliyetleri kimin yaptığı ve amacın ne olduğunu anlamak gerekir. Bu soru sorulduğunda Bentham'ın vurguladığı gibi grupların veya kişilerin eğilimlerinin dikkate alınması gerekir. İstekler arasında ayırım yapılmaksızın sadece grupların eğilimlerinin belirlenmesinin bu konuyu belirlemeye yeteceğini ileri sürmektedir. Bu konuda Bentham'ın 1776'da ilk olarak yayınladığı daha sonra Burns ve Hart'ın yeniden yayınladıkları *A Fragment of Government* adlı eserinde istekler ve grupların eğiliminin toplumun mutluluk ve memnuniyeti üzerindeki etkileri daha ayrıntılı anlatılmaktadır. Bu çalışmada, Bentham yarar prensibini büyük en büyük mutluluk prensibi olarak tanımlamakta ve bunu açıklarken de grupların veya kişilerin isteklerinin bir bütün olarak insanlık tarafından etkilenebileceğini ileri sürmektedir (Bentham 1977, s.59). Ancak Nordenfelt'e göre bu konuda teorik olarak yanıtlanması gereken sorular vardır ve memnuniyeti arayıp acılardan sakınmak egoizmin bir parçası mıdır değil midir yanıtı aranmalıdır demektedir.

Bentham'ın analizleri kendi alanında tektir ve oldukça önemlidir, çünkü utilitarian'lerin temel ilkeleri, sınıflandırmaları ve analizleri tamamen Bentham'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Bentham'ın çalışmaları memnuniyet ve acının sınıflandırmasını verdiği için biyolojide yaygın olarak bilinen *Linnaeus* sınıflandırmasının uzantısı gibidir.

Nordenfelt'e göre Bentham'ın memnuniyet ve mutluluk arasında yaptığı ayırım belirgin değildir. Bentham, birçok durumda memnuniyet ve mutluluğu sanki aynı

durum gibi benzer anlamda kullanmıştır. Bentham'da memnuniyetle vurgulanan oldukça genel bir kavramdır, ve pozitif hisler, ruh hali ile duyguların ve heyecanların bileşimini ifade etmektedir. Nordenfelt'e göre memnuniyetin bu şekilde genel bir kullanımı günümüzde söz konusu değildir. Memnuniyette ve genelliğe karşılık Bentham'da ele alınan ve negatif bir durumu ifade eden acı ile ilgilidir. Günümüzde acı, vücutla ilgili fiziksel bir sıkıntıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bentham'da aynı zamanda acıyı ele alırken, bu kavramı genel olarak ele almaktadır ve insanın üzülmeye neden olacak bütün durumlar konusunda acıyı kullanmaktadır.

5. BENTHAM'IN TEORİSİNE GÖRE MEMNUNİYET VE ACININ KARAKTERİZE EDİLMESİ

Bentham ve diğer utilitarianler memnuniyet ve acının karakterize edilmesi için önemli araçlar geliştirmişlerdir. Buna göre, iyi bir etik anlayışının memnuniyeti yaratacak ve acılardan sakınacak unsurları içermesi gerekir. Bentham'a göre memnuniyet ve acı ile ilgili deneyimler aşağıdaki verilen kıstaslar ışığında şekillenmektedir;

- Yoğunluk
- Süreklilik
- Belirsizlik ve belirlilik
- Yakınlık ve uzaklık
- Verimlilik
- Saflık
- Uzantı veya genişleme

Ancak Nordenfelt'e göre, Bentham bu kıstaslarla ilgili çok fazla yorum ve açıklama yapmadığı için bu unsurlar belirgin değildir. Özellikle de belirlilik ve yakınlık kavramları net değildir. Saflık ve uzantı konusunda ise Bentham'ın yorumları oldukça nettir. Örneğin memnuniyet kavramı acı ile beraber değilse ya da sonradan acı tarafından izlenmeyecekse, saf bir memnuniyet vardır gibi. Uzantı veya genişlemenin anlamı Bentham'a göre belirli sayıda insanın ortaya çıkan deneyimlerden etkilenmesidir. Yani, ortaya çıkan deneyimler diğer insanları etkileyecek şekilde genişlemektedir.

Buna karşın, Bentham'ın teorisinde yer alan memnuniyet ve acı kavramlarının birbirinden ayrıldıkları noktaları ifade etmesi Nordenfelt'e göre teoride kalmakta ve belirginleşmemektedir. Ancak Mill bu yönüyle Bentham'dan ayrılmaktadır (Nordenfelt1993,s.27). Mill'in mutluluk ve içeriği ile ilgili ortaya koyduğu fikirler utilitarian felsefesine önemli katkılar yapmıştır. Bentham'a göre memnuniyetle ilgili bir deneyimin değeri objektif olarak ölçülmelidir ve bunun için de belirtilen ölçütlere göre, en azından kardinal anlamda bir değerlendirme ile sağlanabilir.

Bentham'da hayatın kalitesi kavramının temellerini attığı ünlü, "*felicific calculus*" la bunu açıklamaktadır. Buna göre bir hareketin genel eğilimi dikkate alındığında

toplumun isteklerini etkileyen faktörlerin aşağıda verildiği şekilde ortaya konulması gerekir, bu şekilde, bir bireyin isteklerini etkileyen faktörler ve bunların etkileri olarak belirlenebilir. Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibi ele alınabilir(Bentham 1982, s.39).

- Göze çarpacak biçimde her memnuniyetin değeri veya etkisi ilk anda meydana gelmektedir,
- Her bir acının değeri veya etkisi ilk anda meydana gelmektedir,
- Diğer memnuniyetlerin değeri(etkisi) bir önceki memnuniyetten sonra ya da ilkinden sonra meydana gelmektedir,
- Diğer acıların değeri(etkisi) ilk acının oluşmasından sonra oluşmaktadır. Verimlilik ise, ilk acı ve ilk memnuniyetin saf olmamasından meydana gelir.
- Bir yanda bütün memnuniyetlerin değeri toplandığında diğer yanda ise bütün acıların değeri toplanmaktadır. Dengeye bakıldığında, memnuniyetin fazla olduğu bir durumda bütün hareketler veya faaliyetlerle ilgili iyi bir eğilim, acıların fazla olduğu durumda ise bütün hareketler ve faaliyetlerle ilgili kötü bir eğilimle karşı karşıya kalındığı görülür.
- Belirli sayıdaki insanların ilgilerinin aynı olduğu birbiriyle ilgili olduğu göz önüne alındığında, yukarıdaki süreçler her biri için tekrar edecektir. İyi eğilimlerin derecesinin anlamlı bir sayısı toplanarak benzer durum acı için yapılacaktır. Bireyler için bunların yapılmasından sonra toplumun bu anlamda acı ve memnuniyeti karşılaştırılabilir. Bu şekilde toplumun eğilimin ne yönde olduğu da belirlenebilir.

Bentham' ın ortaya koyduğu bu tür klasik bir formülasyon bir faaliyetin moral değerler tarafından nasıl hesaplandığını düzenlemektedir. Bu yöntemin aslında günümüzdeki, tıbbi anlamda ya da sosyal politika alanındaki yetkililerin amaçladıkları hayatın kalitesini ölçmeye yarayan çalışmaların bir benzerini oluşturduğu görülmektedir.

6. BENTHAM'A GÖRE MEMNUNİYET VE MUTLULUĞUN TÜRLERİ

Bentham' ın çalışmalarına bakıldığında mutluluk ve memnuniyet türleri ilgili olarak ayrıntılı analizler ve sınıflandırmalar bulmak mümkündür. Bentham bu tür sınıflandırmaları yaparken basit ve karmaşık deneyimler arasında bir ayırım yapmaktadır. Bir deneyim farklı türdeki deneyimlerin bir bileşimi olarak ortaya çıkar. Üzerinde durulan nokta saflık ve katışık olma ile ilgilidir. Memnuniyet ve acı her ikisi de anlam olarak karmaşıktır ve deneyim türlerinin karşısında olan unsurları da içerebilmektedir. Bentham'da memnuniyet deneyimi farklı türdeki memnuniyet bileşimlerinden oluşmakta ve aynı zamanda acı deneyimleri de farklı türdeki acıların bileşiminden meydana gelmektedir.

Bentham'da ortaya konulan mutluluk kategorileri ise aşağıdaki gibidir.

HAYATIN KALİTESİ (QUALITY OF LIFE) KAVRAMININ
FELSEFİK TEMELLERİ; ARİSTO, BENTHAM ve NORDENFELT

- Duygu ve düşünce memnuniyeti,
- Refah memnuniyeti,
- Kabiliyet memnuniyeti,
- Arkadaşlık ve dostluk memnuniyeti,
- İtibarlı bir üne ve isme sahip olma memnuniyeti,
- Güç ve iktidar memnuniyeti,
- Allah'a ve inançlara sahip olma memnuniyeti,
- Yardımseverlik ve cömertlik memnuniyeti,
- Kötü niyete sahip olma memnuniyeti,
- Hatıralara ve hafızaya dayanma memnuniyeti,
- Hayal gücüne dayanan memnuniyet,
- Beklentilere veya ümitlere dayanan memnuniyet,
- İş ortamı veya iş arkadaşlığına dayanan memnuniyet,
- İç rahatlaması ile canlıları koruma ve kurtarmaya dayanan memnuniyet.

Yukarıda ifade edilen mutluluk türlerinden ilk grupta ifade edilen tür diğerlerine göre daha geniş bir grubu oluşturur. Diğer yandan beklenen ve ümitlerle ilgili mutluluğun cinsellik memnuniyeti ve sağlıkla birleşen bir memnuniyeti kapsadığı ileri sürülür. Diğer yandan daha ekstrem durumlar için ise, **tatmin edilmiş merak veya istek memnuniyeti** kavramı kullanılır(Bentham 1982, s.43).

Nordenfelt de ise mutluluk kavramının bu şekilde ifadesi mutluluğun istek-denge teorisiyle ifade edilebilir. Bu teori bazı detayları ile geliştirilmiş, çeşitli kavramlar ve ayrımlar yapılması yoluyla da anlatılmıştır, özellikle;

- hayatta mutluluk ve gerçekte mutluluk
- mutluluk ve memnuniyet
- mutlu olmaya başlamak ile mutlu hissetmek arasındaki ayrım biçiminde yer almaktadır.

Bu teori aynı zamanda kişilerin isteklerinin öncelik sırasına göre düzenlendiğini göz önüne almaktadır. A bireyi X isteğine, Y isteğine göre öncelik sırası tanıyabilir. Teori aynı zamanda çeşitli önceliklere göre tatmin edilmiş istekler ve mutluluk arasındaki ilişkiyi de yorumlamaya çalışmaktadır. Diğer yandan istek mutluluk teorisi Nordenfelt' in mutluluk teorisinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum da Nordenfelt de ki mutluluk kavramını daha da zenginleştirmektedir. Ayrıca istek-denge teorisinin istekler ve tatmin edilmiş olan istekler arasındaki ilişkiyi ele aldığını da belirtmeliyiz. Bu durumda doğal olarak isteklerin yapısı ve sayısını göz önüne almak gerekmektedir. Örneğin A kişisi, B kişisine göre daha zengin olarak ifade edebileceğimiz isteklere sahip olduğu için daha fazla mutlu

olabilir. Çünkü, A isteklerinin önemli bir bölümünü tatmin etmekte ve bu tatmin düzeyi B' ye göre daha üst düzeyde gerçekleşmektedir.

7. BENTHAM'IN TEORİSİNİN GETİRDİKLERİ

Bentham'ın geliştirdiği teori birçok bakımdan özellikle de yaptığı sınıflamalar ve ayırım bakımından önem taşımaktadır. Ancak Nordenfelt' e göre Bentham'ın teorisi iyi inşa edilmemiştir.

Bentham'ın çalışmaları moral ve hukuk değerlerinin teorisini oluşturmaya yöneliktir. Modern zamanların utilitarian prensiplerini ortaya koyan ilk kişidir ve son dönemde onun yolunu izleyen diğer araştırmacılara göre bu prensipleri daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. İleri sürdüğü "*felicily calculus*"'u moral prensiplerinin uygulanması için bir ön şart olarak ele almıştır. Bu yönüyle Bentham'ın bu düşünceleri hayatın kalitesi ve ölçülmesinin temellerini oluşturmaktadır. Nordenfelt'e göre günümüzdeki akademisyenlerin çoğu Bentham'ın bu katkısını görmezlikten gelmektedir.

Bentham'da bireylerin yaşamla ilgili pozitif deneyimlerinin tamamı hayatın kalitesini etkilediği gibi bu kaliteyi anlamaya ve ölçmeye de yardımcı olmaktadır. Bu durumda, hayatın kalitesi bireyleri yaşam süresi boyunca karşılaştıkları pozitif deneyimler ve faaliyetler tarafından belirlendiği kuralına uygun düşmektedir. Bu yönüyle Aristo ve Bentham'ın teorileri arasında önemli farklar vardır.

Aristo'nun *eudaimonia'sı* modern batı dillerinde ve İngilizce'de *happiness* olarak kullanılmaktadır. Dikkat edilirse aynı kavramı Bentham'da kullanılmaktadır. Aristo'da birey deneyimlerinin karakterize edilmesi, eudaimonia'nın bütün insanların hem kendileri hem de başkaları için istenen şeyleri elde etmede kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Bentham' da ise bütün bireyler happiness'i istemek ve arzulamakta, dolayısıyla birey faaliyetleri de buna yönelmektedir. İki teori burada benzeşmektedir ve insani değerlerin inşa edilmesiyle ilgili öneriler sunmaktadır. Ancak Nordenfelt'e göre iki teoride totaliter olduğundan dolayı insani değerler açısından tam olarak doğru değildir.

Diğer yandan Bentham tıpkı Aristo'da olduğu gibi moral yaşamın felsefi temelleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak Aristo'nun çalışmaları Bentham'a göre daha fazla moral değerlerini içermektedir. Aristo'da ideal insan yaşamı öncelikle hayatın bütün yönleri ile ele alınarak araştırılır ve sonrasında daha çok moral değerlere bağlı olarak ele alınan bu yaşam üzerinde etkili olan dışsal faktörler ele alınır.

Bentham ise bir kişinin diğer bireylerle karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu, bireylerin başkaları ve başkalarının bireyler üzerindeki etkisinin yönünü inceler. Bentham 'da bu noktada pleasure kavramı anahtar rol oynar. Vurgulanan bu kavram sadece kişisel egonun tatminine yönelik bir memnuniyeti ifade etmemektedir.

Nordenfelt' de ise *mutluluk(happiness)* ve *memnuniyet (pleasure)* kavramlarını kullanım biçimi Aristo'nun *eudaimonia* 'ından çok Bentham 'ın *pleasure* ve *happiness* 'i kullanım biçimiyle benzerlik taşımaktadır.

8. HAYATIN KALİTESİ; OBJEKTİF VE SUBJEKTİF AYRIM

Hayatın kalitesi kavramının felsefik temellerine bakıldığında 4.yy da yaşayan Aristo ile 18 yy da yaşayan Jeremy Bentham' ın mutluluk kavramı ile ilgili fikirlerine bakmak gerekmektedir. Bu fikirleri ele alırken gördüğümüz gibi aslında, hayatın kalitesi kavramının tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Bunun yanında hayatın kalitesi konusunda aynı zamanda oldukça kapsamlı psikolojik ve sosyolojik bir literatürün olduğunun da belirtilmesi gerekir (Nordenfelt 1993, ss.113-47)

Hayatın kalitesi konusunda yapılan çalışmalarda temel oluşturan ilk düşünceler Aristo ile Bentham tarafından ortaya konmuştur. Aristo'nun mutluluk kavramını açıklaması eudaimonia olarak adlandırılmıştı; bu kavram bizim bildiğimiz mutluluk kavramından oldukça farklıdır. Çünkü ilahi ve dinsel birtakım betimlemeler yapılmaktadır. Bentham da ise mutluluk kavramı utilityenlerin sözünü ettiği mutluluk kavramındaki gibidir. Bu konu daha çok mutluluk felsefesi ile ilgili olduğundan dolayı burada çok fazla değinmiyoruz.

Tıp literatüründe hayatın kalitesinin ölçülmesi sağlık müdahaleleri ile ilişkilendirilip çoğunlukla bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır, diğer yandan hayatın kalitesinin araçlarının belirlenmesi yönünden yapılan çalışmalara rastlanabilir. Aynı konuda sağlık ekonomistleri bu tür girişimlere başlamış ve genellikle bu kavramı sağlık ekonomisi kapsamı içinde yer alan sektörlerle kaynakların tahsis edilmesinde bir kılavuz olarak kullanma eğilimine girmişlerdir.

Uygulamada yapılan çalışmalara bakıldığında yapılan psikolojik ve sosyolojik tartışmalarda bir insanın hayatının kalitesi ölçülmek istendiğinde hem objektif hem de sübjektif ölçütlerin birlikte ele alınması gereği ifade edilmektedir.

Objektif parametreler/kriterler arasında kişinin sağlık statüsü(somatik durumu), ekonomik durumu, barınma koşulları, ikamet yeri ve aile durumu gibi parametreler sayılabilir. Kişinin sübjektif parametreler/kriterlerine bakıldığında ise kişinin değişimi ve dışsal koşullar da ele alınmakla birlikte, aynı zamanda kişinin duyguları ve hayata bakışı da sübjektif sağlık kavramı içinde yer almaktadır. Teorik olarak önemli bir soru olan sübjektif ve objektif faktörlerin neden önemli olduğu sorusudur. Bunun nedeni objektif ve sübjektif anlamda refahın farklı olarak ölçülmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bunun yapılabilmesi de farklı olan verilerin bulunabilmesine bağlıdır.

Sağlık ekonomisi alanında çalışan araştırmacıların çoğu mutluluk kavramını, sağlık ve sübjektif sağlık kavramını temel alarak özellikle bireylerin hayat kalitelerinin ölçülmesinde yaygın bir şekilde kullanmaktadırlar. Aşağıda vereceğimiz yöntemlerin tamamı sağlık hizmetleri ile ilgili uygulanabilecek

yöntemlerdir. İlk olarak *Nottingham Sağlık Profili (Nottingham Health Profile)* ve *Rosser Instrument* sağlık hizmetleri ile yakından ilişkilidir. Hayatın kalitesinin ölçülmesinde *Kajandi Instrument ve Aggermaes'in ihtiyaçları baz alan yaklaşımı (need related instrument)* ise, daha genel bir yaklaşımdır ve sağlık sektörü dışında da kullanım alanı vardır). NHP ise açık bir şekilde subjektif sağlığı ölçmeyi amaçlarken, genel anlamdaki iyileşmelerle doğrudan ilgili değildir. Rosser Instrument'de sağlıkla ilişkili olarak ortaya çıkan hayatın kalitesini ölçmeyi amaçlar. *Kajandi Instrument ile Aggermaes Need-Related Instrument'de* bir takım sorular araç veya ölçü olarak kullanılarak hayatın kalitesi ölçülmeye çalışılmaktadır.

Bütün bu ölçütlerin uygulamada kavramsal anlamda önemli problemlerinin olduğu belirtilmelidir. Söz gelimi NHP 'de subjektif sağlık ve genel iyileşmeler arasındaki kritik ayrımın yapılmaması, Rosser Instrument'in kesin ve tam olarak sağlık üzerinde yoğunlaşmasına karşın(objektif ve subjektif sağlığın her ikisinde), bu aracı geliştirenlerin kavramsal temel oluşturacak elemanları ortaya koymamış olmaları, Kajandi Instrument'de geniş olarak insan refahındaki iyileşmeleri ele alması, NHP' dekinin aksine teorik birtakım temeller içermesi, **Kajandi'nin ve Naes' in** hayatın kalitesi konusundaki çalışmalarına dayanması ve bunun da subjektif (hedonistic well-being) iyileşmeleri ele alması ve açık olarak Aristo'nun **Eudaimonia**'sını iyi bir hayatın amacı olarak açık bir şekilde ortaya koyması bu problemlerden bazılarıdır. Diğer yandan **Aggermaes Instrument** de sağlam bir teorik birikime dayanmaktadır. Sağlık ve hayatın kalitesi arasındaki ilişki oldukça açık bir şekilde açıklanmış ve temel insan ihtiyaçları kavramı üzerine oturmuştur. Bir diğer yaklaşım **Economic Approach** 'dır ve **York Okulu** olarak adlandırılmaktadır, uygulamada ise; **-Quality Adjusted Life Years (QALY)** olarak kullanılmaktadır(Işık 1998, s.44).

9.SONUÇ

Hayatın kalitesi konusu yeni bir konudur. Aslında bu kavram gündelik hayatımızın her aşamasında çok sık kullanılmaktadır. Bu kavramın kullanılmasının örneklerini TV den ve günlük gazetelerden de görmek mümkündür. Belirli ya da herhangi bir ürünü piyasadan satın aldığımızda bu ürün ile ilgili bu ifadenin kullanılması oldukça yaygındır. Ticari faaliyetlerin amacı bu faaliyet sonucunda satılan malın tüketicinin hayatının kalitesini yükselttiğine dayanır ve bu motivasyon sayesinde tüketicinin malı satın alması sağlanır ya da tüketici bu mal ve hizmeti almaya yönlendirilir.

Hayatın kalitesi güncel olmakla beraber felsefik temelleri yeterince ele alınmış bir konu değildir. Bu çalışmada hayatın kalitesi konusunun temellerini ortaya koyan Aristo ve Bentham'ın fikirleri Nordenfelt ile birlikte ele alınmıştır. Kullandıkları kavramlar ve bunlara yükledikleri anlam ne olursa olsun, bireylerin bütün faaliyetleri istediklerini elde etme ve bununla kendini iyi hissetme amacına yönelmektedir.

Hayatın kalitesi kavramı günümüzde ortak birçok ciddi çalışmaya konu

olmaktadır. Sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri bu alanlardan sadece ikisidir. Günümüzde artık, hayatın kalitesi kavramı oldukça yaygın bir şekilde profesyonel bir faaliyetin amacı olarak tanımlanmaktadır ve bu amaç aynı zamanda refah ve sağlık kriterlerindeki objektiflik unsurlarına benzer ve eş bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır.

Hayatın kalitesi kavramı bu tür ciddi alanlarda kullanıldığı zaman, çeşitli boyutlarıyla ele alınabilecek ve ölçülebilecek şekilde olmalıdır. Sosyal ve sağlık hizmetleri ile ilgili çalışmalarda ve bu alandaki politikaların belirlenmesinde bu yeni akıma yönlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda hayatın kalitesi ölçüsü ve bu alanda kullanılacak ölçütlerin belirlenmesi ve bunların boyutlarının anlaşılabilmesi önemli olacaktır. Bu durumda aynı zamanda bu alanda çalışan uzmanların varlığına olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı, hayatın kalitesi konusunda çalışan teknisyenler, bilim adamları, akademisyenler, kurumlar ve enstitülerin varlığı demektir. Özellikle gelişmiş olan ülkelerde bu alanda yoğun yoğunlaşma gözlenmekte bu alanda çalışan kurumlar ve bilim adamlarına artık sık bir şekilde rastlanmaktadır. Öte yandan gelişmiş olan ülkelerde hayatın kalitesi kavramının özellikle işletme ve pazarlama gibi diğer alanlara uygulanması konusunda bir eğilim gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

ARISTOTLE, (1982): "The Eudemean Ethics", Books I, II ve VI, Translated With a Commentary by M.Woods, Clarendon Press. Oxford.

ARISTOTLE, (1934 (1978)):"The Nicomachaen Ethics, Book I," The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.

MUTLU, Ayşegül ve IŞIK, Abdülkadir, (2001) "Sağlık Ekonomisi", İstanbul.

BENTHAM, J., (1982): "An Introduction to the Principles of Morals and Legislation". J.H. Burns and H.L.A. Hart(Editcd), Methuen, London.

BENTHAM, J., (1977): "A Fragment on Government". The New Authoritative Edition by J.H. Burns and H.L.A. Hart(eds.), Cambridge University Press, Cambridge.

BRANDT, R.B.. "A Theory of the Good and Right", Clarendon Press, Oxford.

DAVIS, W.. 1981: " A Theory of Happiness", American Philosophical Quarterly, Volume 18, pp.111-120.

IŞIK, Abdülkadir, (1998): "Sağlık Ekonomisi: Finansman ve Ekonometrik bir Analiz Çerçevesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü SBE, İstanbul.

KRANT, R., (1979): " Two Conceptions of Happiness", The Philosophical Review, LXXXVIII, pp. 167-97.

A.Kadir IŞIK ve Metin MERİÇ

NORDENFELT, Lennard, (1993): "Quality of Life; Health and Happiness", Avebury Ashgate Publishing limited. Hants UK..

SEEDHOUSE, D., (1988): "Ethics; The Heart of Health Care", John Willey and Sons, Chichester.

TATARKIEWICZ, W..(1976): "Analysis of Happiness", Martinus Nijhoff, The Hague.

TELFER. E., (1980):"Happiness", Mc Milian Press. London.

URMSON, J.O., (1988): "Aristotle's Ethics", Oxford University Press, Oxford.